

УДК 346

О.М. Кониченко,

аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу поняття захисту прав суб'єктів господарювання. Метою дослідження є уточнення поняття захисту прав суб'єктів господарювання, що дозволить конкретизувати законодавчий підхід до його регулювання.

Здійснено аналіз досліджень правників, законодавчої бази з теми дослідження. Вказано на відсутність легального визначення та загальновизнаного розуміння поняття захисту прав суб'єктів господарювання. Проаналізовано найрізноманітніші думки щодо даного поняття.

На підставі аналізу різних визначень поняття захисту прав суб'єктів господарювання виділені ознаки захисту прав суб'єктів господарювання, такі як: сфера господарювання в цілому; мета — недопущення або відновлення порушених прав суб'єктів господарювання; суб'єктний склад — суб'єкт господарювання в порядку здійснення самозахисту чи орган державної влади внаслідок реалізації власної компетенції та інші особи, права яких також впливають із законодавства; юридично забезпечена та гарантована можливість застосування передбачених законом або договором система юридичних заходів (засобів, способів) за допомогою яких уповноважені органи захищають права суб'єктів господарювання; примусовий характер; можливість застосування в динаміці певного, можливо й одиничного, однак ефективного способу захисту порушеного права чи охоронюваного законом інтересу; залучення порушників до відповідальності.

Зроблено висновок про те, що захист прав суб'єктів господарювання це специфічна процедура, юридично забезпечена та гарантована законом або договором, що здійснюються самостійно або вповноваженими органами й іншими особами та включає систему юридичних заходів (засобів, способів) примусового характеру, спрямованих на недопущення або відновлення порушеного права суб'єкта господарювання, та залучення порушників до відповідальності.

Ключові слова: захист, захист прав суб'єктів господарювання, відновлення порушених прав, система заходів (форм та способів).

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов ефективної реалізації суб'єктами господарювання своїх прав та інтересів є забезпечення їх надійним правовим захистом. Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. При цьому згідно з ч. 4 ст. 13 Конституції України [1] такий

захист поширюється на всіх суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що в підґрунтя цього питання покладено приватні (автономні) інтереси суб'єктів, а посягання на такі інтереси можуть бути з боку як контрагентів за договору, так і вповноважених державних органів та їх посадових осіб.

Потреба захисту суб'єктивного права, інтересу виникає передусім у зв'язку з протиправною поведінкою. Однак захист може відбутись і в разі загрози порушення права в майбутньому, що не завжди може розглядатись протиправною поведінкою. Загроза може виникнути через дії самого носія права, наприклад, у зв'язку з утратою відповідного документа.

Захист допускається й у разі порушення інтересу непротиправною поведінкою. Особа може звернутись до суду з заявою про захист і в разі колізії між її інтересами та інтересами інших учасників правовідносин, причому навіть і тоді, коли поведінка кожного з них є правозгідною [2].

Слід визнати, що захисту прав у цілому і захисту прав суб'єктів господарювання зокрема приділяється увага у законодавстві під час здійснення практичної діяльності та у вітчизняній правовій науці. Це можна пояснити як змінами, що відбуваються в національній економіці, зокрема розвитком свободи господарювання, так і потребою застосування засобів захисту і забезпечення прав суб'єктів господарювання, оскільки існування останніх є передумовами побудови, функціонування та розвитку України як правової держави [3, с. 49].

На законодавчому рівні відсутнє легальне визначення цього поняття в Господарському кодексі України (далі — ГК України) чи іншому акті господарського законодавства. Однак, ст. 20 ГК України закріплює право учасників господарських правовідносин (суб'єктів господарювання та споживачів) на захист порушених прав, а в ст. 2 ГК України закріплено можливі способи захисту цих прав.

Відсутність легального визначення поняття захисту прав суб'єктів господарювання певною мірою компен-

сується окремими доктринальними положеннями. Так, в юридичній науці проблемам захисту та способів захисту в загальній теорії права, цивільному праві та господарському праві приділяли увагу в роботах таких авторів як О.В. Аушева [4], В.В. Вітрянський [5], В.В. Болгова [6], А.П. Сергеев [7], А.І. Базилевич [8], А.П. Вершинін [9], О.П. Подцерковний [10], Д.В. Задихайло [11], та інші. Разом з тим, сьогодні не існує загальновизнаного розуміння поняття захисту прав суб'єктів господарювання, що значною мірою перешкоджає дослідженню згаданих форм та способів захисту прав суб'єктів господарювання, підстав для такого захисту тощо.

Вищезазначене вказує на актуальність заявленої теми.

Метою дослідження є уточнення поняття захисту прав суб'єктів господарювання, що дозволить конкретизувати законодавчий підхід до його регулювання.

Викладення основного матеріалу. Суть правового захисту трактується неоднозначно. У наукових публікаціях радянського періоду, за умов адміністративно-командної економіки, висловлювалися найрізноманітніші думки щодо поняття правового захисту. Одні автори вважали, що правовий захист включає видання правових норм, які встановлюють права та обов'язки, порядок їх здійснення та захисту, діяльність навіть самих суб'єктів зі здійснення своїх прав, а також діяльність спеціальних органів з попередження правопорушень та реалізації правових санкцій. Інші додержувалися погляду, за яким правовий захист розглядався як система заходів, спрямованих на забезпечення недоторканності права, його здійснення та ліквідацію його порушень [1].

В теорії права поняття захисту традиційно визначається, як державно-примусова діяльність, спрямована на здійснення «відновлювальних» завдань — відновлення порушеного права, забезпечення юридичного обов'язку [12, с. 181]. О.Ф. Скакун, розглядає захист у більш широкому значенні, а саме як: відновлення порушеного правового статусу й залучення порушників до юридичної відповідальності [13, с. 138].

На думку Р.Б. Шишки, захист є наслідком скоєного правопорушення і містить матеріально-правові й процесуальні норми, що забезпечують інвесторові можливість оперативної й повністю відновити своє положення шляхом застосування спонукання до порушника [14, с. 98]. Водночас, слушно зазначає Т.В. Федоренко, важко погодитись з даним визначенням, оскільки у низці випадків захист може бути опосередкований не тільки правопорушенням, а й зазіханням на право, також спірним є момент визначення захисту через матеріально-правові й процесуальні норми, оскільки такі норми служать забезпеченню можливості відновити порушено право. На підставі цього, Т.В. Федоренко визначає захист прав суб'єктів господарювання як систему передбачених законом заходів, які здійснюються уповноваженими особами або суб'єктами господарювання з метою відновлення порушених прав, усунення перешкод у реалізації цих прав, запобігання вчиненню таких порушень у майбутньому та притягнення винних осіб до відповідальності [15, с. 140-141].

Під захистом прав суб'єктів господарювання І.В. Головань розуміє введення в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалі-

зації прав суб'єктів підприємницької діяльності та недопущення їх порушень [16, с. 6]. О.П. Подцерковний зазначив, що зазначене визначення є спірним, оскільки за межами захисту в цьому випадку залишається сукупність взаємозалежних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких при необхідності забезпечується захист. Коли ж зазначені способи і засоби вводяться в дію, мова йде про механізм захисту. З урахуванням цього О.П. Подцерковний поняття захисту прав суб'єктів господарювання визначає, як сукупність взаємозалежних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких при необхідності забезпечується захист законних прав суб'єктів господарювання при їх порушенні [10, с. 181]. З ним також погоджується Д.В. Задихайло [11, с. 179].

О.В. Аушева розглядає поняття захисту прав суб'єктів господарювання від порушень органами державної влади як реалізації суб'єктами господарювання права на захист від порушень органами державної влади (їх посадовими особами) шляхом застосування спеціально уповноваженими особами або суб'єктом господарювання самостійно передбачених законом способів захисту з метою відновлення порушеного права [4].

За умов ринкової економіки, О. Лаврін під захистом прав суб'єктів господарювання розуміють систему заходів (форм і способів діяльності), котрі здійснюються відповідно до закону як суб'єктом господарювання самостійно, так і через уповноважених осіб, і спрямованих на запобігання й усунення погроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод здійсненню цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та притягнення порушників

до відповідальності [17, с. 59]. Такої думки притримується В.М. Пашков [18, с. 282].

С.Я. Сенюта під поняттям захисту прав суб'єктів господарювання розуміє належну суб'єкту господарювання юридично забезпечену та гарантовану можливість застосування передбачених законом або договором способів захисту прав та охоронюваних законом інтересів або звернення до компетентного юрисдикційного органу з метою застосування зазначених способів захисту з метою спонукання порушника до певної поведінки та (або) відновлення порушеного права, та (або) задоволення свого інтересу чи досягнення іншого бажаного правового результату, що забезпечить захист порушеного права чи охоронюваного законом інтересу [19, с. 145].

З урахуванням різноманітних підходів до розуміння захисту прав суб'єктів господарювання необхідно визначити основні ознаки:

— сфера господарювання в цілому (всі відносини, що виникають при цьому, попри свою багатоманітність, є господарськими, оскільки їм притаманні спільні специфічні ознаки, такі, як сфера виникнення, урегульованість цих відносин за допомогою господарсько-правових норм, особливий суб'єктний склад тощо);

— мета — недопущення або відновлення порушених прав суб'єктів господарювання;

— суб'єктний склад — суб'єкт господарювання в порядку здійснення самозахисту чи орган державної влади внаслідок реалізації власної компетенції (господарські та адміністративні суди, органи прокуратури,

Антимонопольний комітет, тощо), які, з одного боку, можуть здійснювати дії з захисту прав суб'єктів господарювання, з іншого — можуть порушувати права та охоронювані законом інтереси суб'єктів господарювання. Ще однією з особливостей захисту прав суб'єктів господарювання є те, що крім зазначених органів, також захист може забезпечуватися іншими особами, права яких також впливають із законодавства (наприклад, Господарського і Цивільного кодексів, Закону України «Про об'єднання громадян»);

— юридично забезпечена та гарантована можливість застосування передбачених законом або договором система юридичних заходів (засобів, способів) за допомогою яких уповноважені органи захищають права суб'єктів господарювання;

— примусовий характер;

— можливість застосування в динаміці певного, можливо й одиничного, однак ефективного способу захисту порушеного права чи охоронюваного законом інтересу;

— залучення порушників до відповідальності.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зазначити, що захист прав суб'єктів господарювання це специфічна процедура, юридично забезпечена та гарантована законом або договором, що здійснюються самостійно або вповноваженими органами й іншими особами та включає систему юридичних заходів (засобів, способів) примусового характеру, спрямованих на недопущення або відновлення порушеного права суб'єкта господарювання, та залучення порушників до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Мачуський В.В., Постульга В.Є. Господарське законодавство: навч. Посіб [Електронний ресурс]. — К.: КНЕУ, 2004. — 275 с. — Режим доступу: http://buklib.net/books/25122/#_ftnref2.
3. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть [Текст]: навч. посіб. / Кол. авт.: А.С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. — К.: Либідь, 2002. — 470 с.
4. Аушева О.В. Захист прав суб'єктів господарювання від порушення органами державної влади [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Аушева Олена Вікторівна; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. — Донецьк, 2007. — 18 с.
5. Витрянский В.В. Защита прав участников договорных отношений [Текст] / В.В. Витрянский // Брагинский М.И. Договорное право: Общие положения. [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. — М.: Статут, 1998. — С. 628.
6. Болгова В.В. Формы защиты субъективного права [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Болгова Виктория Владимировна; Самарская государственная академия «Знак почета» экономической академия. — Уфа, 2000. — 38 стр. — С. 9.
7. Сергеев А.П. Защита гражданских прав [Текст] / А.П. Сергеев // Гражданское право: [учебник]: в 2 ч.: 3-е изд., перераб. и дополн. / [под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого] — М.: ПРОСПЕКТ, 1998. — С. 284.
8. Базилевич А.И. Формы защиты субъективных гражданских прав [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Базилевич Андрей Иванович. — Ульяновск, 2001. — 205 с. — С. 56-57.
9. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Вершинин Александр Павлович; Санкт-Петербургский государственный университет. — СПб., 1998. — 56 с. — С. 9-10.
10. Господарське право [Текст]: Підручник / О.П. Подцерковний [та ін.]; за ред. О.П. Подцерковного, — Х.: Одіссея, 2010. — 640 с.
11. Господарське право [Текст]: Підручник / Д.В. Задихайло [та ін.]; за заг. ред. Д.В. Задихайло, В.М. Пашкова. — Х.: Право, 2012. — 696 с. — с. 179.
12. Алексеев С.С. Общая теория права [Текст] / С.С. Алексеев. — М., 1981. — Т. 1. — 583 с.
13. Скакун О.Ф. Теория государства и права [Текст]: підручник / О.Ф. Скакун — Харьков: Консум, 2000. — 704 с. — с. 138.
14. Шишка Р.Б. Инвестиционное право Украины: учебное пособие. — Харьков, 2000. — 172 с.
15. Федоренко Т.В. Форми та способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання / Т.В. Федоренко // Порівняльно-аналітичне право. 2016. — № 5. — С. 140-143.
16. Головань І.В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 — Господарське право; господарське процесуальне право / І.В. Головань, Донецьк. — 2003. — 19 с.
17. Лаврін О. Захист прав суб'єктів господарювання, його форми та способи // Підприємство, господарство та право. — 2002. — № 11. — С. 59.
18. Господарське право. Підручник / Д.В. Задихайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін. / За заг. ред. В.Д. Задихайло, В.М. Пашкова. — Х., Право, 2012. — 657 с.
19. Сенюта С.Я. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання // Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні. — 2016. — 15. — С. 143-146.

Кониченко О.Н.

Относительно понятия защиты прав субъектов хозяйствования.

Аннотация. Статья посвящена анализу понятия защиты прав субъектов хозяйствования. Целью исследования является уточнение понятия защиты прав субъектов хозяйствования, что позволит конкретизировать законодательный подход к его регулированию.

Осуществлен анализ исследований юристов, законодательной базы по теме исследования. Указано на отсутствие легального определения и общепризнанного понимания понятия защиты прав субъектов хозяйствования. Проанализированы разные мнения относительно данного понятия.

На основании анализа различных определений понятия защиты прав субъектов хозяйствования выделены признаки защиты прав субъектов хозяйствования, такие как: сфера хозяйствования в целом; цель — недопущение или восстановления нарушенных прав субъектов хозяйствования; субъектный состав — субъект хозяйствования в порядке осуществления самозащиты или орган государственной власти в результате реализации собственной компетенции и другие лица, права которых также вытекают из законодательства; юридически обеспеченная и гарантированная возможность применения предусмотренных законом или договором система юридических мер (средств, способов) с помощью которых уполномоченные органы защищают права субъектов хозяйствования; принудительный характер; возможность применения в динамике определенного, возможно и единичного, однако эффективного способа защиты нарушенного права или охраняемого законом интереса; привлечение нарушителей к ответственности.

Сделан вывод о том, что защита прав субъектов хозяйствования — это специфическая процедура, юридически обеспеченная и гарантированная законом или договором, осуществляющаяся самостоятельно или уполномоченными органами и другими лицами и включает систему юридических мер (средств, способов) принудительного характера, направленных на недопущение или восстановления нарушенного права субъекта хозяйствования, и привлечения нарушителей к ответственности.

Ключевые слова: защита, защита прав субъектов хозяйствования, восстановление нарушенных прав, система мер (форм и способов).

О. Кonychenko

Regarding the concept of protection of the rights of economic entities.

Summary. The article analyzes the concept of protection of the rights of economic entities. The aim of the study is to clarify the notion of protection of rights of business entities that will allow for detailed legislative approach to its regulation.

The article analyzes the scientists' research and the legal framework in this area. Listed on the lack of legal definition and accepted understanding of the concept of protection of the rights of economic entities. Analyzed a variety of opinions regarding this concept.

Based on the analysis of various definitions of the concept of protection of the rights of the entities identified signs of protection of the rights of business entities, such as the economy in General; the aim is the prevention or restoration of violated rights of economic entities; the subject structure is a business entity in the exercise of self-defense or the public authority as a result of sales of own competence and other persons whose rights also stem from the law; legally secured and guaranteed opportunity application provided for by law or contract, the system of legal measures (means, methods) by which the competent authorities to protect the rights of business entities; the compulsory character; the possibility of using the dynamics of a particular, perhaps rare, but effective way of protecting the violated right or interest protected by law; bringing offenders to justice.

It is concluded that the protection of rights of economic entities is a specific procedure, legally secured and guaranteed by law or contract, are carried out independently or by authorized bodies and other persons, and includes a system of legal measures (means, methods) of enforcement aimed at the prevention or redress of a business entity, and bring the offenders to justice.

Keywords: protection, protection of the rights of economic entities, violated rights ' restoration, system events (forms and methods).